

המהות ההיסטורית של הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי

יוסף גורני

זאב שטרנהל, בנין אומה או תיקון חברה? לאומיות וסוציאליזם כתנועת העבודה הישראלית 1904-1940, עם עובד, תל-אביב 1995, 491 עמ'.

לית, הגדיר את מפעלה של תנועת העבודה בארץ כתשובה הקונסטרוקטיווית היחידה לקור מוניזם הבולשוויקי, שזה עתה פתח בתנופת תכניות החומש שלו. מעט קודם לכן, באמצע שנות העשרים, ערך סיור בארץ אברהם קאהן, עורך ה'פרוורארטס', העיתון היידישאי הנופץ מאוד בניו-יורק, שהיה סוציאליסט ומתנגד לציונות. קאהן, למרות השקפתו האנטי-לאומית, תיאר בסדרת מאמרים אוהדת, שעוררה פולמוס מעניין, את מפעלה הסוציאליסטי של תנועת העבודה בארץ-ישראל ואת הקשר המיוחד שבינה לבין התנועה הציונית וכן עמד על הקשר שבין סוציאליזם ללאומיות בכלל. כמובן לשלושת האינטלקטואלים הללו לא היה עניין וזמן לחקור את אופיה האמיתי של תנועת העבודה הישראלית, ולאחרונה ביקש האינטלקטואל הישראלי זאב שטרנהל לחקור סוגיה זו. הוא ערך מסע בזק בארכיוני תנועת העבודה ובפרסומים האקדמיים הרכים שנצטברו במשך למעלה מדור של מחקר שיטתי, מעמיק וביקורתי בנושא זה. חוקר אחר, שלא ניחן ביכולת הניסוח של שטרנהל, שאינו שכי בתזה דוגמטית, ולעומת זאת עוקב בקפדנות אחר התפתחותן ההיסטורית של התופעות

לפני כשנות דור, בתקופת הפוסט-דוקטורט שלי, שהיתי באנגליה וחקרתי את יחסה של מפלגת העבודה הבריטית אל הציונות. במסגרת עבודתי נפגשתי לשיחה עם הלורד פרנר ברוק-וואי, לשעבר ממנהיגי מפלגת הפועלים הבלתי תלויה (Independent Labour Party — ILP), שמעוזה היה בסקוטלנד, ושהיוותה את האגף השמאלי הרדיקלי בתנועת הלייבור. ברוקוואי, אינטלקטואל ופוליטיקאי, עסק הרבה בעניין הציוני בהקשריו השונים. והוא אף הגדיר את התנסותו בשאלות הציונות כבעיה הקשה ביותר שעסק בה כל ימי חייו הפוליטיים. באותה שיחה עמי הוא מתח ביקורת קשה על מדיניותה של ממשלת ישראל כלפי הערבים, ואפילו טען כי ישראל מעצבת עצמה מהרבה בחינות כגוף זר במזרח התיכון. למרות זאת הוא טרח להדגיש בפניי כי הוא תומך בקיומה של המדינה היהודית. וכאשר שאלתי אותו: 'הכיצד?', השיב לי: 'מפני שישראל היא ההישג הגדול ביותר של הסוציאלי-דמוקרטיה המערבית'. בכך חזר ברוקוואי על דבריו של ההיסטוריון הסוציאליסט השמאלי הידוע ריצ'רד טוני (Tawny), אשר בעקבות ביקורו בארץ-ישראל בסוף שנות העשרים, כאורח ההסתדרות הכל-

החברתיות, ושוקל את דבריו, ניסוחיו ומסקנור- תיו ביתר זהירות — היה בוודאי מקדיש למחקר זה זמן כפול ומכופל. למרות זאת אין ברצוני לעסוק בכיקורת מפורטת לגופם של העניינים המנותחים בספרו של שטרנהל, שהרי ברובם אין שום גילוי או חידוש; גם אין בכונתי לנתח את מניעיו של שטרנהל כ'פרופסור מגויס' לעניין אחד בלבד; ואין בדעתי לעסוק בכל אותן ההוכחות לטיעונו שהוא הוציא מהקשרן הממשי; ולא אדבר על לשון התייחסותו אל אישים מסוימים שעולה ממנה יחס של טינה אישית, על כל המשתמע מכך לגבי מידת האוב- יקטיוויות של המחקר — כל מה שאני מבקש הוא להציג תזה שונה משלו על מהותו ההיסטור- רית של הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי.

טענת היסוד של המחקר, דהיינו כי תנועת העבודה היהודית בארץ-ישראל מראשיתה ועד הקמת המדינה הקדישה את עצמה לבניינה של חברה לאומית, אינה טענה חדשה כלל וכבר לובנה ביסודיות לפני עשרים שנה. אולם החי- דוש ששטרנהל מנסה להציג הוא שתנועה זו למעשה מעולם לא היתה סוציאליסטית, בנוסח הסוציאליזם המובן לו, כלומר סוציאלי- דמוקרטי מערבית, בעלת אידאולוגיה מרק- סיסטית-קאנטיאנית. גם בזה עדיין אין כל חידוש, למעט הצירוף בין מרקס לקאנט — שהוא כנראה צירוף מקורי של שטרנהל — והחיפוש אחריו בארץ-ישראל. אולם הטענה המקורית באמת של שטרנהל היא שמנהיגי תנועת העבודה הצליחו ליצור 'מיתוס סוציא- ליסטי מגייס', שהיה שקרי ביסודו, על מנת להפוך את מעמד הפועלים למכשיר ביצוע ואף לקרבן למען השגת המטרות הלאומיות, ואלה היו — כיבוש הארץ ובניין חברה יהודית בה; טענה מסיגה בדוגמטיות הקנאית שלה את מחקר תולדות החברה היהודית החדשה בארץ- ישראל לתקופתו הפרה-אקדמית ועוד עולה

החברתיות, ושיטתית על המחקר בתקופה זו. בעקביות בלתי נלאית, המתמשכת על פני מאות רבות של עמודים, מנסה שטרנהל להוכיח כי האידאולוגיה הסוציאליסטית הלאומית, שהיתה ביסודה לאומנות חברתית אורגנית, הפכה גם ללאומנות מדינית תוקפנית של כובשי הארץ. אולם הניתוח שלו אינו ניתוח של רעיונות עיו- ניים, אלא של אידאולוגיה אשר הצליחה לבנות, לעצב וגם לעוות את המציאות, כלומר הוא מעניק לאידאולוגיה חשיבות היסטורית ששום חוקר שקדם לו, גם אלה שהיו 'מגויסים' כהיס- טוריונים תנועתיים, לא נתנו לה. ואת 'הסוציא- ליזם הלאומני' הארץ-ישראלי הזה הוא מביא, תוך השוואה עם הסוציאליזם הלאומני באירופה המערבית ועם תורתו המהפכנית של ז'ורז' סורל, אל סיפו של הפשיזם האיטלקי, להבדיל כמובן מן הנציונל-סוציאליזם הגרמני.

בתרבות התקשורתית שבה אנו חיים, שבה התדהמה באה במקומה של ההעמקה, והקיצור ניות מחליפה יותר ויותר את שיקול הדעת, כאשר הביקורת התוקפנית המכוונת להרוס 'מיתוסים' של העבר הרחוק והקרוב הנה הכלל הראשון — התזה של שטרנהל היא במקומה ובזמנה. והיא תחרום ללא ספק רבות לעיצובו הלא-נכון ואפילו השקרי של 'מיתוס חדש' על העבר, מיתוס שיסייע לגייס את כוחות ה'קדמה', הליברליים בעיני עצמם, להריסת החברה הציו- נית שיצרה תנועת העבודה ולבניינה של חברה 'פוסט-ציונית'.

באווירה כזו, למרות אי הנוחות ואי הנעימות להישמע מיושן ו'ראוי לחמלה', כלשון תגובתו של שטרנהל בריאיון עיתונאי על הביקורת שנמתחה על דבריו — חובה היא להעמיד את הדברים על אמיתותם ההיסטורית. לעומת ההנחה הנוקשה של שטרנהל בדבר האידאו- לוגיה הלאומנית ככוח קובע בעיצוב המציאות היהודית בארץ-ישראל, אני גורס גישה הרבה

השתיים הוא המבטא את הדרמה הגדולה בתולדותיה של תנועת העבודה.

קצרה היריעה מלדון כאן בכל אחת מתקופות אלה ולהתווכח לגביה עם שטרנהל. שטרנהל עומד בין השאר על כמה תופעות בתולדות תנועת העבודה, שרובן החלו בשנות השלושים, כגון הפוליטיזציה על חשבון השיקולים החברתיים, התעצמות המנגנון והשתלטותו על מגזרי חיים רבים, התארגנות קבוצות לחץ כלכליות-פוליטיות, היווצרותן של אליטות חברתיות בתוך התנועה והעמקת פער אי השוויון הכלכלי בתוכה; כל חוקרי התקופה הצביעו כבר על תופעות אלה ובני התקופה העידו עליהן. במבט מפוכח ובוגר לאחור אפשר לומר שכמעט לא היה מנוס מכל התופעות הללו, שהזמן גרמן, אך שטרנהל רואה אותן כמכוונות על-ידי האיזור-לוגיה האומית הפונדמנטליסטית שעוצבה כבר בראשיתה של תנועת העבודה בעלייה השנייה. ועם טענה זו, שהיא לדעתי כאמור דוגמטית ובלתי היסטורית, ברצוני להידיין.

בהנחה בסיסית אחת שטרנהל ואני מסכימים, והיא כי התקופה המעצבת בתולדותיה של תנועת העבודה היתה פרק הזמן של העלייה השנייה והשלישית, ובתקופה זו האידאולוגיה היא אשר קבעה את פני הדור אשר הביא להקמתה של המדינה. אלא שאנחנו נחלקים באופן קוטבי בהכנתה של אידאולוגיה זו. יתרה מזאת, שנינו תמימי דעים לגבי הישגיה המדיניים של אידאולוגיה זו — הקמת חברה לאומית. אולם טענתי היא כי דווקא הודות לאתוס ולמיתוס הסוציאליסטי היה הדבר, ואילו שטרנהל גורס כי כל זה בא הודות לאידאולוגיה הלאומנית המוסתרת של העילית המנהיגה בתנועת העבודה. כנגד הפרזה זו יש להתייבב בתוקף.

תחילה אתיחס לבירור נוסחאות יסוד שעליהן בונה שטרנהל את התזה שלו. הראשונה שבהן היא הצמד לאומיות ולאומנות, ששט-

יותר גמישה, התואמת את ההתפתחות ההיסטורית כפי שהיתה באמת. לפי גישה זו, תנועת העבודה עברה מאז ייסודה בראשית המאה הזו מספר שלבי התפתחות.

התקופה הראשונה — שנות העלייה השנייה, השלישית והרביעית 1930-1904 — אפשר להגדירה השלב האוטופי-הסוציאליסטי-הקונסטרוקטיווי. את התקופה השנייה — משנת 1930 ועד הקמת המדינה — אפשר לכנות סוציאלי-דמוקרטית רפורמיסטית מן הבחינה החברתית ותקופת חירום כמובן המדיני-הלאומי. בתקופה השלישית — 1977-1949 — מאז תום מלחמת העצמאות ועד המהפך הפוליטי שהעלה את הליכוד, הגשימה תנועת העבודה את מדינת הסעד הסוציאלי-דמוקרטית. בימינו מפלגת העבודה — ולא תנועת העבודה, שאינה קיימת עוד — מובילה כלכלת שוק ליברלית המקיימת חברת רווחה יחסית, והיא גם ממשיכה את הרצף ההיסטורי של ניסיונותיה להגיע לידי פשרה מדינית עם העם הפלשתינאי.

כל אחד משלבי התפתחות אלה היה מותנה בתנאים היסטוריים המשתנים, במציאות החברתית הייחודית ובאילוצים הפוליטיים הקיימים. כך אפשר להבחין בין השנים 1930-1904, כאשר תנועת העבודה היתה באופר-זיציה פוליטית בתנועה הציונית, לבין השנים 1948-1930, כאשר היא הפכה להנהגתה; בין תקופת היישוב לבין תקופת המדינה; בין תקופת המאבק הלאומי בין שני העמים, שהחלה בשנת 1929, לבין התקופה שקדמה לה.

בכל אחת מתקופות אלה, בין אם נקבע אותן לפי אמת מידה חברתית ובין אם לפי אמת מידה פוליטית, ניצבו האידאולוגיה והאידאליים החברתיים בעימות מתמיד עם המציאות, שלא היתה בשליטתם. האידאולוגיה לעתים אמנם עיצבה את המציאות שנגדה נאבקה, אך לעתים גם עוצבה על-ידה, והקשר הדינמי הזה בין

כך נדמה, עם הסוציאל-דמוקרטיה המערבית ואליו היתה קרובה במיוחד, מטעמים פוליטיים וגם רוחניים-רעיוניים, מפלגת 'אחדות העבודה' דה? הסינתזה המרקסיסטית-הקאנטיאנית הע-ניקה לסוציאל-דמוקרטיה, לדעת שטרנהל, כלים קונצפטואליים מוצקים למלחמת חורמה נגד 'הלאומנות השבטית' — האם תפיסה זו מנעה ממנהיגי מפלגות אלה והמוני חבריהן להיסתף בלהט הקדחת הפטרויטית-הלאומנית שאחזה בעמיהם עם פרוץ מלחמת העולם הרא-שונה? לא מצאתי בספרו של שטרנהל בכלל דיון ממצה אשר ינסה להסביר תופעה זו על רקע התזה שלו. והאם ההתעלמות מתופעה מרכזית זו, הנוגעת למערכת היחסים בין סוציאליזם ללאומיות כבעיה אוניוורסלית, אינה נובעת מן המתודה הדוגמטית השלטת בכל הספר — אתמהה. הרי באותה מידה של צדק אפשר לטעון כי כשם שהסוציאליזם הדמוקרטי היה ממשיכו של הליברליזם גם הלאומיות היתה הממשיכה שלו — וזו היתה לאומיותם של כל מנהיגיה הרוחניים והמדיניים הגדולים של התנועה הציונית, כמו אחד העם, בנימין זאב הרצל, חיים ויצמן וגם זאב ז'בוטינסקי (כמנ-היגני תנועת העבודה נדון בנפרד בהמשך). הסו-ציאליזם הדמוקרטי והלאומיות שניהם כשלו לא פעם בדרכם ההיסטורית, אולם כישלונותיהם אינם מבטלים את הישגיהם המהפכניים בתחום החברתי-הכלכלי והלאומי-המדיני.

המיוחד בנוסחה השלישית של שטרנהל, המביאה אותנו ללב דיוננו, מהות הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי, הוא בריקון האידאולוגיה של תנועת העבודה מן הסינתזה המרקסיסטית-הקאנטיאנית של הסוציאל-דמוקרטיה המער-בית, והטענתה בעולם המושגים של הסוציא-ליזם הלאומי בנוסח מוריס באראס הצרפתי. החמור בתזה של שטרנהל אינו בטיעונו שתנועת העבודה לא היתה סוציאליסטית, כזה יש אמת לגבי חלקים מסוימים בה, אלא בקביעה שהיא

רנהל כמודע ובכוונה תחילה מטשטש את הגבול ביניהן. והשאלה היא האומנם אין הבדל של דרגה — לחיוב או לשלילה — בין מושגים המשיקים זה לזה מהרבה בחינות: בין פשיזם לנציונל-סוציאליזם, בין הטוטליטריות הרצח-נית של היטלר לטוטליטריות הרצחנית של סטלין, בין סוציאליזם לקומוניזם? האם אין הבדל בין לאומיות, גם כאשר לא היתה ליבר-לית, בנוסח שמצא שטרנהל, אבל דגלה בזכות ההגדרה העצמית השוויונית לכל העמים, גרו-לים או קטנים, לבין הלאומנות התוקפנית אשר שללה זכות זו מן החלשים יותר?

האם אין הבדל בין הלאומיות אשר ביקשה לבסס את שאיפותיה על מערכת של עקרונות בדבר הסדרים בין-לאומיים בין עמים — כמו ארבע-עשרה הנקודות של הנשיא וילסון, הליברל הגדול, אחרי מלחמת העולם הראשונה — לבין הלאומנות הכוחנית אשר הכשילה והרסה אותם? טשטוש הבחנות אלה אינו מקרי כאמור, שהרי הוא בא לבסס את התזה האפרו-רית של הספר. ואין זה מקרה שספרו זה של שטרנהל התפרסם מיד אחרי ספרו הקודם על יסודות הפשיזם שראה אור באותה הוצאת ספרים.¹

הנוסחה השנייה היא הסינתזה ששטרנהל יוצר בין האידאולוגיה המרקסיסטית לבין תורת המוסר הקאנטיאנית, אשר לדבריו אפיינה את הסוציאליזם המערבי, יורשו של הליברליזם הרעיוני, ואשר נעדרה לחלוטין באידאולוגיה של תנועת העבודה בארץ-ישראל. אף לטענה זו, שרבים מיודעי ח"ץ והבקיאים ברזי התאוריות של הסוציאל-דמוקרטיה ידונו בה בוודאי בעניין אולם גם כחשד, אתיחס רק בדרך השאלה האומרת הכול: האם נוסחה זו היתה מקובלת על הלייבור הבריטי, שגם הוא נמנה,

1 ד' שטרנהל, מ' שניידר, מ' אשרי, יסודות הפשיזם, תל-אביב תשנ"ג.

לישוב העברי בארץ!

שלבי ההתפתחות האחרונה של מפעלנו בארץ הורגו לדעת את ערכה המכריע של גאולה הקרקע במערכת הכללית של בנין הארץ והבליטו ביותר תוקף את תפקידה של הקרן הקימת ככשיר ראשון לתקומת ישראל על אדמתו.

במשך 36 שנה בימי טאות ובימי שפלי לא פסקה הקרן הקימת לישראל לבואל שטח-ראמה חדשים אשר כה כבירה היתה השפעתם כאשר הטל גדלנו על קני המאגנים והיסטוריים ומה שונה היה מצבנו אלמלא הוטעו הזמנרות האפשריות רבות ולו היו בדי הקהקיל האמצעים המספיקים למלא את תעודתה את אשר הוטעו נעשה ואת אשר החסרנו נמלא תעודתה.

הבנסות הקהקיל בארץ בשנת תרצ"ח תהיינה מוקדשות לבאולת סביבות החולה והגליל השליון אשר לשם זה הוכרו מפעל מיוחד בכל העולם והקונגרס הציוני העשרים קדם אותו כברכה מיוחדת גאלת הגליל על רכסי הריו ועמקיו הפוריים וחדת שממותיו והפיתון לישובים יחדים פרחים - על זה אנו מצורים בשעה גדולה זו שאנו עומדים בה.

תכל ארץ זה פאר מולדתנו אשר סכנת התנוונות מרופפת עליו - מה רבות האפשרויות הנעשות בו להתישבות לאומית רחבה להחיות עם רב ולהיות לביכה לאדונו בגולה החזירה השואפים לעליה ולהשתרשות במולדת.

הקרן הקימת משיטה את ידה לגליל העליון עיש מולדתם של גבורי ישראל להביא אליו את ברכתו של הטובד העברי אשר ירדה אותו מועת אפיו ושיב לו את כבודו מלפניו תנו את ידכם למפעל הגאולה הגדולו תרמו בדי מדינה את המס העצמי לקרן הקימת לישראלו קרן קימת לישראל - העדר הארצי לארץ-ישראל

הגלילה!

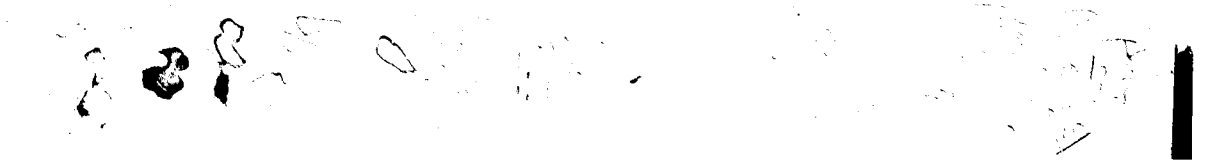
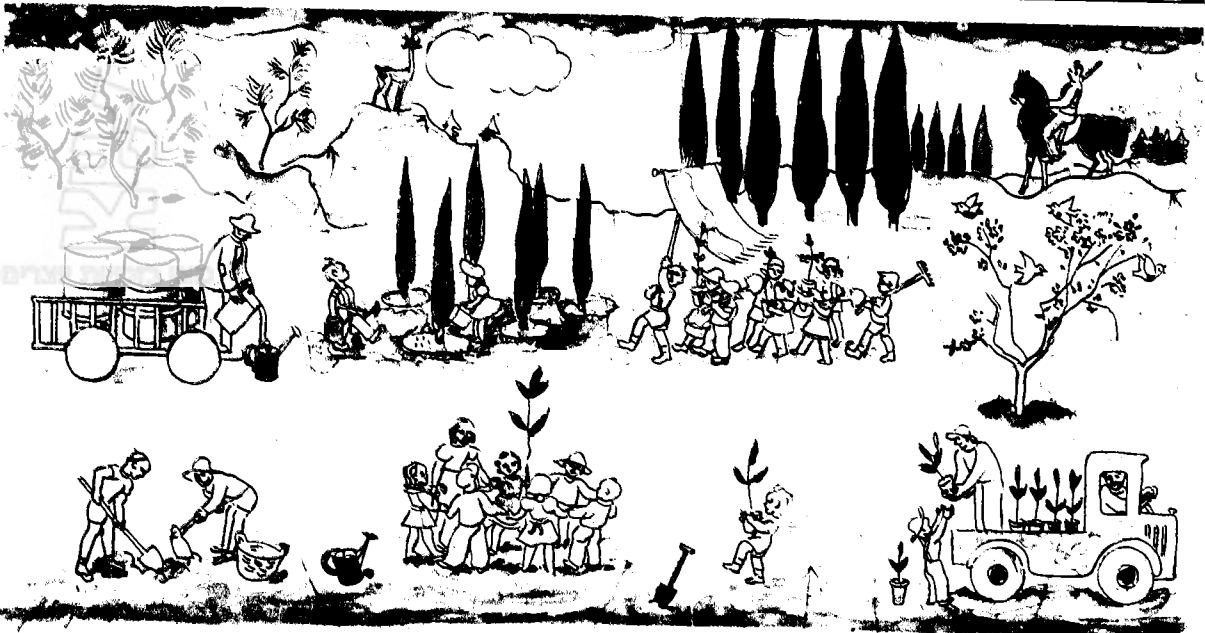
בנין רחמי קימת
קרן הקימת לישראל
תל-אביב

'בקציר', 'חלוצים' —
 ציורים של מאיר גורי
 אריה על סדרת גלויות
 (שנות העשרים)

ציור של נחום גוטמן
 (שנות הארבעים)

כולה היתה לאומנית סוציאליסטית. כדי להוכיח טענה זו עורך שטרנהל השוואה לשונית חיצונית בין מנהיגי תנועת העבודה, אהרן דוד גורן, דון ברל כצנלסון, דוד בן-גוריון ואחרים, לבין הלאומנים הסוציאליסטים הצרפתים והאיטלקים תוך התעלמות מהקשרם הבעייתי ההיסטורי. למה הדבר דומה? למי שיכוא כיום להשוות בין התבטאויותיהם של אנשי 'גוש אמונים' על ערכה הלאומי של ההתיישבות בגבולה של מדינת ישראל לאלה של תנועות הנוער החלוציות בשנות השלושים והארבעים לפני קום המדינה היהודית. הרי אין ספק שימצא בהם הרבה נימים וטיעונים דומים ואפילו זהים. ואם כך מהי המסקנה? שהאידאולוגיה גם כן זהה כאן — או שמא צריך לבדוק את המושגים והביטויים ביחסיותם ההיסטורית?

על כן כאשר סוציאליסט לאומני החי בחברה נורמלית במולדתו, במסגרת מדינית משלו, במבנה כלכלי מעמדי מובהק, מדבר על אחדותה האורגנית של האומה — זוהי פרשה אחת; וכאשר סוציאליסט קונסטרוקטיווי ציוני מטיף לאחדותה של האומה כדי לגייסה למאמץ משותף למען בניין חברה נורמלית על-פי מושגי הזמן ההוא — זוהי פרשה שונה לחלוטין.

הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי של נחמן סיר-קין, של בר ברוכוב בתקופתו הראשונה (1905) והאחרונה (1917) ושל ברל כצנלסון ויצחק טבנקין בשנות העשרים בא להיאבק עם מצב אי-נורמלי זה. על אלה צריך להוסיף גם את האגף הסוציאליסטי העממי ב'הפועל הצעיר', שמבטאו המובהק היה חיים ארלוזורוב.

הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי על כל גווניו האישיים והקבוצתיים היה ביטוי למצבו המיוחד של העם היהודי, אשר מצבו הלאומי היוצא-דופן החמיר ביתר שאת עקב ההתערורות הלאומית במרכז אירופה ומזרחה והתחזקות התנועה הסוציאליסטית בתוכה. הלאומיות מצד אחד הדגישה את זרותם של היהודים כאומה,

והסוציאליזם מצד אחר שלל מהם את ההכרה כאומה. הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי בא אפוא להתגבר על סתירה זו שבין שני כוחות חברתיים חיוביים שלתוכה נקלעו היהודים. הדרך לעשות זאת לא היתה מרקסיסטית, מפני התנגדותו הנחרצת של המרקסизם ללאומיות היהודית, לא רק בנוסחה הציוני אלא גם בצורתה ה'כונדאית'; דרך זו גם לא היתה הסוציאלי-דמוקרטית המערבית, מפני שחסרה בה הרוח המהפכנית האקטיבית וויסטית. סוציאליזם זה יכול היה להיות בשלב הראשון רק 'אוטופי-ראליסטי', כלומר סוציאליסטי קונסטרוקטיווי. שהרי 'האוטופיה הראשית', לפי הגדרתי, של אנשי העלייה השנייה ומאוחר יותר של 'אחדות העבודה' בשנות העשרים לא היתה ככולה על ידי שום מסגרת קונצפטואלית, לא מרקסיסטית נוקשה ולא מרקסיסטית-קאנטיאנית תמימה. על כן כל רעיונותיהן המחדשים של העלייה השנייה והשלישית עומדים בסיומן 'הראליזם האוטופי' לא כאידאולוגיה הכרתית, אלא כהלך רוח קונסטרוקטיווי, המגייס למאמץ בונה.

מן 'הראליזם האוטופי' נבעה עצם העלייה למולדת ההיסטורית וההכרעה להישאר בה, למרות ממדיה של הנטישה — החזרה הביתה, ההגירה לארצות אחרות או ה'ירידה', כפי שהשתרשה תופעה זו במילון המושגים הציוני; מכאן רעיון העבודה העברית כאמצעי לבניינה וביאצורה של החברה היהודית, להקמתו של מעמד עובדים ולגאולתו של הפרט. התחייה הלאומית והתחייה האישית באו שלובות זו בזו; מכאן הכמיהה הרומנטית ליהודי החדש, החזק, הגאה והשומר על כבודו. ארגון 'השומר', בן טיפוחם של אנשי 'פועלי ציון' בעלייה השנייה, היה גם המשך אותה הרוח שנגלתה בארגונים להגנה עצמית בערי מזרח אירופה בזמן הפוגרומים בשנת 1905, שבהם רב היה חלקם של המרקסיסטים היהודים מבית-מדרשו של ה'כונד'. האם גם זה לא היה אלא 'מיתוס מגייס' למטרות

שהיא גם מעשית מאוד. ניתן אפוא לומר כי עולמה הרעיוני היה מושתת על הרבה יסודות מנוגדים: רעיונות סוציאליזם אוטופי, לעומת הסוציאליזם המט-ריאליסטי; דבקות במלחמת מעמדות, מחד גיסא, ושאיפה לקיום שותפות בין-מעמדית למען המאמץ הלאומי, מאידך גיסא; הנטייה האידיאית אל הכולשביזם, במובנו הקונסטרוקטיבי, כרוכה היתה גם ברתיעה מפני אופיו הרודני האנטי-דמוקרטי; המעטת חשיבותו של השלטון הפוליטי ומידה לא מעטה של בוז כלפיו, שלובה הייתה בשאיפה העזה והיעודית להגיע להגמוניה בתנועה הלאומית הציונית; וולונטאריזם אינדיבידואלי ניצב מול התביעה למשמעת קולקטיבית חמורה; אוטונומיזם חברתי-עדתי התנגש עם מגמת הצנטראליזם השל-טוני התקיף; קנאות אידיאית שכנה בצד פראגמטיזם פשרני. כל אלה כרו-כים ושלובים היו זה בזה מראשיתה של התנועה ומשקלם עלה או ירד בהתאם לנסיבות החברתיות והפולי-טיות. יתירה מזו, קיומם המשותף של יסודות מנוגדים אלה נתאפשר לא רק בגלל היותה מפלגה המונית לפי מהותה ופלוראליסטית וגם פתוחה מבחינה רעיונית, אלא גם משום שני-גודים אלה היו משמשים בערכוביה בקרב כל קבוצה וקבוצה פוליטית במפלגה ואישיה. אופיה הפלורא-ליסטי של אחדות-העבודה, אין להבינו רק במובן האירגוני-קונסטי-טוציוני, רוצה לומר, השלמה עם הני-גודים ומתן אפשרות של מאבק הוגן ביניהם, אלא כמהות אידיאולוגית וכתופעה פסיכולוגית של מרכיביה

לאומניות? בהמשך, מתוך הלך הרוח 'האוטופי-הראליסטי', עלה רעיון ההתיישבות השיתופית של הפועלים על הקרקע — לא רק כפתרון מצומצם למצוקת הזמן, אלא כדרך חברתית מרחיקת לכת. כך חשב ארתור רופין, 'אבי הפועלים' לפי ניסוחי, אך שטרנהל סבור אחרת, הן לגבי הצעירים והן לגבי רופין. ומתוך הכמי-הות האוטופיות הללו, שניזונו אחרי מלחמת העולם הראשונה מתקוות הגאולה הלאומית שהבטיחה הצהרת בלפור ומבשורת המהפכה הכולשוויקית, עלה מפעלו ההיסטורי החשוב ביותר של הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי — הסתדרות העובדים הכללית כחברת עובדים רב-תחומית ובעלת מכלול תפקידים.

בתוך מסגרת זו צמח גם רעיון הסוציאליזם של 'היצירה', בניגוד לסוציאליזם של 'הצריכה', שגם בו ניכרים יסודות של מחשבת האוטופיס-טים, אשר ביקשו ליצור על-ידי עבודה חברה חדשה. כלומר הצורך ליצור את היש החומרי של העתיד על-ידי דחיית חלוקת היש הקיים בהווה — בכל אלה 'אשמה' אותה 'אחדות העבודה', שהיא לפי שטרנהל שורש הרע של החברה האנטי-סוציאליסטית שקמה ביישוב והועברה למדינת ישראל, וקיימת בה עד עצם היום הזה.

ברצוני להעמיד אפוא מול התפיסה הדוקט-רינרית של 'אחדות העבודה' כמפלגה לאומנית-כוחנית גישה היסטורית אחרת, אשר גם היא, בדומה לזו של שטרנהל, מבליטה את פרימאט האידאולוגיה בעיצוב המציאות בשנות העש-רים, אולם מבינה את האידאולוגיה הזאת באורח שונה לחלוטין.

מחקר שיטתי, הוגן ובלתי דוגמטי יציג תמונה שונה של מפלגה זו מזאת שצייר שטרנהל, ולפיה עברה 'אחדות העבודה' שינוי באופן התייחסותה אל המציאות מגישה אידאולוגית-אוטופית, שמעצם מהותה היא גם דוגמטית, אל התייחסות אידאולוגית-ראליסטית

הפוליטיים-הקבוצתיים ושל רוב מנ-
היגיה. השקפת עולמה של אחדות-
העבודה הייתה, איפוא, לא דוגמא-
טית, כי אם דינאמית, היא התבטאה
בהתאמת עקרונות למציאות, אולם לא
בויתור עליהם.

פלוראליזם זה על שתי משמעויותיו
— הקונסטיטוציונית והמהותית, יש
בו, דומני, כדי להסביר במקצת את
העובדה, שיסודות שונים ואף מנוגד-
דים אלה לא גרמו לעקרות אידיאית,
למחדל פוליטי או חברתי או אף להת-
פוררות המפלגה; באין אפשרות
אידיאית ממשית להפריד בין הדברים
האידיאיים, למרות שהיו ניגודים
ביניהם, נוצר באחדות-העבודה בסיס
אידיאי משותף של אחדות הניגודים.
בסיס אידיאולוגי זה, הוא הסוציא-
ליזם הקונסטרוקטיבי. תפיסה חברתית
זו הייתה למסגרת ולחישוק מלכד
מכמה סיבות. ראשית, על שום הפלו-
רליזם האידיאי שלה. היסודות האי-
דיאיים השונים מצאו בה את מקומם,
מכיוון שלא כפרו בזכות קיומם של
ניגודיהם ומוכנים היו להגיע לידי
סינתזה, או לפחות לפשרה עמהם.

שנית, הקונסטרוקטיביזם מעצם מהו-
תו, מראשיתו היה מעשי מאד בהת-
ייחסותו אל המציאות. שכן התפקיד
אשר הטיל על עצמו לא היה גיבוש
כוח לשם כיבוש השלטון בחברה
בעתיד באמצעות מהפכה, אלא שינוי
פניה של החברה בהווה על ידי בנייה
מחדש, תוך כדי צמיחתו והתגבשותו
של הכוח המעמדי. מכאן, גמישותו
האידיאית, שיסודה ברצון ובכוח
להיענות לאתגרי המציאות המתהווה

והמשתנה תדירות. הקנאות למעשים
תפסה לכן במידה רבה את מקום הקנ-
אות לעקרונות. וזו, מטבע הדברים,
מלכדת, שהרי המעשה החברתי תובע
מאמץ משותף, ואינו יכול כמעט
להתגשם בלעדיו. שלישית, הקונסט-
רוקטיביזם דגל בסוציאליזם לא רק
כאידיאולוגיה, הוא היה מגשים אותו
בחיים, באופן שלא המעשה בלבד,
אלא המעשה הסוציאליסטי, הוא
שהיה למסגרת מלכדת במפלגה. לשון
אחר, קבוצות בעלות אידיאולוגיה
סוציאליסטית ראדיקאלית יותר לא
היה לאל ידן להאשים את הרוב
במפלגה בבגידה בעקרונות הסוציא-
ליזם, שהרי אלה הוגשמו במידה רבה
לנגד עיניהם.

הסיבה הרביעית והאחרונה נעוצה
הייתה, לדעתנו, באמונה, כי למעמד
הפועלים היהודי המאורגן נועדה
תפקיד היסטורי מכריע בתנועה הלא-
מית היהודית. משמעותו המעשית
הייתה, השאיפה להגמוניה חברתית
ופוליטית ביישוב היהודי בארץ ובת-
נועה הציונית. ההגמוניה נתפרשה
כפיסגת המאמץ הקונסטרוקטיבי,
שכן השגתה הותנתה על ידי מנהיגי
אחדות-העבודה בבניין היסוד לחברה
סוציאליסטית בארץ-ישראל ובגיי-
בושו וארגונו של מעמד הפועלים
כתוכה, ומאמץ זה הרי לא יתואר בלי
ליכוד הכוחות.

דברים אלה כתבתי לפני עשרים וחמש שנים
בחיבורי על 'אחדות העבודה'² לדעתי למרות

2 י' גורני, אחדות העבודה 1919-1930: היסודות
הרעיוניים והשיטה המדינית, תל-אביב תשל"ג.

תגזיר צלליות מתוך
 סידרת החלוצים, מאיר
 גור-אריה (1925)
 מן בזכיות יצורים

להוכיח כי המרקסזם היה אסונה של תנועת הפועלים הבין-לאומית, והמנהיגים הארץ-ישראלים, ששטרנהל כה מזלזל בהם, ידעו לעקוף אותו; מברך — משום שהוכיח בכשרון רב את יכולת ההנהגה הלאומית של תנועת העבודה הישראלית, דבר שחסר היה לאותן תנועות סוציאל-דמוקרטיות באירופה המערבית שסביבן יוצר שטרנהל מיתוס אידאליסטי. לבסוף עלינו להודות לו על אשר בקיצוניותו השוללת והמתגרה נתן לנו את ההזדמנות לבחון מחדש את מהותו והישגיו של הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי שהיה, לדעת אותם הסוציאליסטים שהזכרנו לעיל, ההישג הגדול ביותר של הסוציאל-דמוקרטיה מול הבולשוויזם. אולם לשם כך צריך להיות בעל מתודה סוציאל-דמוקרטית אמיתית — גם במחקר האקדמי ההיסטורי.

שינוי הזמן וריבוי המחקרים שנערכו מאז בתחום זה, הדברים תקפים עד היום הזה. עם כל זאת אני סבור כי עלינו להודות לזאב שטרנהל על 'מעשה בלעם' אשר קרה לו. ביצאו 'לקלל' נמצא 'מברך' את תנועת העבודה. מברך על אשר חוללה את המהפכה החברתית והלאומית העמוקה ביותר בעם היהודי; מברך את הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי, שהחשיב את ה'ייצור' יותר מן ה'חלוקה' — שהרי כבר העירו לשטרנהל, ובצדק, כי כיום כל התנועות הסוציאליסטיות מכירות בכך שבלי גידול היש הכלכלי לא תיתכן החלוקה השואפת למידה של שוויוניות חברתית; מברך בכך שהוכיח באופן בלתי נלאה ובחזרות אין-ספור שתנועת העבודה לא היתה מרקסיסטית, וכיום אנחנו יודעים יותר מאשר בעבר כי זה היה מזלה ולא אסונה ההיסטורי, כפי שסבור שטרנהל, שהרי לא קשה